

BECID

FAKTU PĀRBAUDES UN DEZINFORMĀCIJAS REGULĀCIJA BALTIJAS VALSTĪS

KOPSAVILKUMS

2024. gada maijs

NODEVUMS 3.4 EIROPAS SAVIENĪBAS FINANSĒTĀ PROJEKTĀ AR ID 118471, KURU KOORDINĒ TARTU UNIVERSITĀTE

Jānis Buholcs | Vidzemes Augstskola
Anastasija Tetarenko-Supe | Vidzemes Augstskola
Stens Torpans (*Sten Torpan*) | Tartu Universitāte
Andress Kenno (*Andres Kõnno*) | Tallinas Universitāte
Vanesa Vorteila (*Vanessa Vorteil*) | Tallinas Universitāte
Aukse Balčītiene (*Auksé Balčytiené*) | Vītauta Dižā Universitāte
Rimgaile Kasparaite (*Rimgailė Kasparaitė*) | Vītauta Dižā Universitāte

Co-funded by the
European Union

[Ziņojums, kura kopsavilkums šajā dokumentā ir iztulkots](#), sniedz pārskatu par to, kā Latvijā, Igaunijā un Lietuvā tiek regulēta faktu pārbaudes žurnālistika un citi centieni cīnīties pret dezinformāciju.

Baltijas valstīs nav speciālu likumu, valdības noteikumu vai citu juridiski saistošu dokumentu, kas regulē faktu pārbaudes žurnālistiku. Taču faktu pārbaudes materiāli vairumā gadījumu pārstāv žurnālistikas žanru, un uz to veidošanu tādējādi attiecas žurnālistikas un masu mediju regulācija. Turklāt faktu pārbaude ir daļa no plašāka dezinformācijas ierobežošanas iniciatīvu un aktivitāšu loka. Baltijas valstīs spēkā esošie juridiski saistošie dokumenti dezinformāciju atpazīst kā problēmu, kuras risināšanā ir nepieciešams iesaistīties. Pētot, kā Baltijas valstīs vēršas pret dezinformāciju, var gūt ieskatu juridiskajā un politiskajā kontekstā, kurā notiek arī faktu pārbaudīšana.

Šis ziņojums faktu pārbaudīšanas regulatīvos aspektus Baltijas valstīs apskata vairākos līmeņos. Vispirms ziņojums aplūko valstīs spēkā esošo juridisko regulāciju un izpētījuši attiecīgos likumus, valdības noteikumus, politikas dokumentus un citus oficiālos dokumentus. Tad izvērtēts, kā Baltijas valstīs tiek ieviests 2022. gada Prakses kodekss dezinformācijas jomā. Pēc tam ir aprakstīti citi dokumenti un aktivitātes, kas pastāv ārpus valsts regulējuma, bet attiecas uz cīņu pret dezinformāciju, informatīvās telpas stiprināšanu un medijpratības veicināšanu. Ziņojuma beidzamā daļa apskata žurnālistikas un faktu pārbaudes pašregulāciju, tai skaitā ētikas kodeksus un profesionālos standartus, kas ir saistoši šīs nozares pārstāvjiem.

Ziņojuma galvenie rezultāti:

1. Baltijas valstis ir izvēlējušās atšķirīgas pieejas cīņai ar dezinformāciju. No vienas puses, par nepatiesas informācijas izplatīšanu var tikt piemērotas likumos jau esošās normas, kas attiecas uz huligānismu vai sabiedriskās kārtības traucēšanu, neieviešot speciālu dezinformācijas regulējumu. No otras puses, Lietuvas Kriminālkodeksā tiek definēta dezinformācija, un tās izplatīšana ir aizliegta.
2. Valstu likumdevēji papildina juridisko regulējumu, lai vērstos pret pašreizējām problēmsituācijām vai riskiem. Viens piemērs ir 2024. gadā pieņemtie Latvijas Krimināllikuma grozījumi, ar kuriem tiek aizliegta dziļviltojumu (ar mākslīgo intelektu veidotu manipulāciju veida) lietošana, lai ietekmētu vēlēšanas. Tāpat 2024. gadā Lietuvā tika pieņemti grozījumi Kriminālkodeksā saistībā ar manipulācijām, kas tiek veiktas ar sociālo mediju kontiem un kuru mērķis ir vērsties pret valsts konstitucionālo kārtību, teritoriālo vienotību, aizsardzību un citām valsts interesēm.
3. Žurnālistikas un masu mediju regulācija Baltijas valstīs atšķiras. Latvijā un Lietuvā pastāv likumu normas, kas apraksta, kādiem ir jābūt žurnālistikas profesionālajiem standartiem. Šādu normu esamība ļauj varasiestādēm vieglāk nošķirt īstus, profesionālus medijus no manipulatīviem, taču vienlaikus varasiestāžu iesaistīšanās mediju darba vērtēšanā rada riskus žurnālistikas neatkarībai. Igaunijā šāda veida juridisko normu ir mazāk.
4. Baltijas valstīs pastāv juridiskās normas, kas atļauj varasiestādēm bloķēt saturu, kas pārkāpj to likumus (piemēram, apdraud valsts drošību vai sabiedrisko kārtību). Pieeja noteiktām tīmekļa vietnēm var tikt ierobežota un noteiktu televīzijas kanālu retranslācija aizliegta (piemēram, aizliegti ir Krievijā bāzētie kanāli, kas ir izplatījuši propagandu).

5. Baltijas valstu politikas dokumentos un citos, kas ilustrē politisko dienaskārtību, tiek uzsvērts informācijas vides stiprināšanas svarīgums. Dezinformācijas radītie draudi un nepieciešamība veicināt medijpratību un aizsargāt nacionālo informācijas vidi parādās virknē politikas dokumentu. Dokumenti rāda, ka politiskajā dienaskārtībā kvalitatīva satura pieejamība un medijpratības stiprināšana tiek interpretēta caur drošības jautājumu prizmu. Savukārt uzmanība, kādu varasiestādes ir pievērsušas žurnālistikas atbalstīšanai, Baltijas valstīs atšķiras. Latvijā un Lietuvā ir mehānismi, ar kuriem valsts palīdz medijiem, savukārt Igaunijā šāda veida mediju politikas nav.
6. Prakses kodeksa dezinformācijas jomā ieviešanu Baltijas valstu atbildīgās institūcijas aktīvi neuzrauga. Ziņojuma rakstīšanas laikā Baltijas valstis atradās dažādās Digitālo pakalpojumu koordinatora institūcijas izveides procesa stadijās. Igaunijā ziņojuma rakstīšanas laikā šāds koordinators, kas atbild par Digitālo pakalpojumu akta uzraudzīšanu, vēl nebija izvēlēts. Latvijā amatpersonas saskata Digitālo pakalpojumu likuma ieviešanu kā augstākas prioritātes pasākumu nekā Prakses kodeksa dezinformācijas jomā uzraudzību (Prakses kodekss kopā ar Digitālo pakalpojumu aktu veido digitālās vides kopregulējuma satvaru). Latvijas amatpersonas prognozē, ka Digitālo pakalpojumu likuma ieviešanai ir pietiekami daudz resursu un instrumentu. Tā kā Prakses kodekss ir brīvprātīgs dokuments, kuru parakstījušas ir tehnoloģiju platformas, un lielākās platformas ir juridiski reģistrētas citās valstīs, Latvijas amatpersonas plaši neizmanto Prakses kodeksu savu pienākumu veikšanai.
7. Pēdējo gadu laikā arī dažādas Baltijas valstu nevalstiskās un ārpus valdības institūcijas, organizācijas un citas darbojošās personas ir publicējušas virkni ziņojumu, pētījumu un komentāru, kas attiecas uz šo tēmu. To vidū ir pētījumi par dezinformāciju un noturību pret tiem, diskusijas par žurnālistu drošību, ziņojumi par medijpratības stāvokli, u.c. Šie dokumenti parāda lielu uzmanību, ko šie jautājumi ieņem publiskajā dienaskārtībā.
8. Žurnālistu, tai skaitā faktu pārbaudītāju, profesionālo darbību regulē ētikas kodeksi. Katrā no Baltijas valstīm ir viena vai vairākas profesionālās organizācijas, kam katrai ir savs ētikas kodekss un tā īstenošanas mehānismi. Šīs organizācijas reti saņem sūdzības par faktu pārbaudes žurnālistu darbu, bet Latvijā Mediju Ētikas padome ir izskatījusi divas šādas sūdzības. Vairākas no Baltijas faktu pārbaudīšanas organizācijām ir daļa no Starptautiskā Faktu pārbaudīšanas tīkla (IFCN) un Eiropas Faktu pārbaudīšanas standartu tīkla (EFCSN). Katram no šiem tīkliem ir standarti, kas regulē dažādus faktu pārbaudes organizāciju darba aspektus, un šīm organizācijām savā darbā ir jāatbilst attiecīgajiem standartiem, lai tiktu tīklā uzņemtas.
9. Faktu pārbaudīšanu regulē arī nerakstīti noteikumi, kuri attīstās mediju organizāciju redakcijās. Faktu pārbaudītāji kā svarīgākos sava darba mērķus redz pretošanos dezinformācijai, it īpaši Krievijas naratīviem, sabiedrības izglītošanu un politiķu atbildīguma veicināšanu. Faktu pārbaudīšanas darbs ir balstīts uz sadarbību, kas nozīmē, ka parasti ikvienas publikācijas veidošanā (tēmas izvēlē, avotu meklēšanā un materiāla izskatīšanā pirms publikācijas) ir iesaistīts vairāk nekā viens cilvēks. Daži no kritērijiem, kas noteic, vai attiecīgs izteikums tiek izvēlēts pārbaudīšanai, ir tā popularitāte sociālajos medijos vai tā avota prominentums (piemēram, vai izteikuma avots ir ietekmīgs politiķis). Taču faktu pārbaudītāji paļaujas arī uz saviem profesionālajā pieredzē balstītajiem spriedumiem saistībā ar potenciāli pārbaudāmo izteikumu kaitējuma līmeni un tēmas nozīmīgumu.